

ВІДГУК

офіційного опонента

про дисертаційну роботу Палаш Альони Олегівни

«Типологія мовно-естетичних знаків культури

в поетичному дискурсі неокласиків»,

представленої на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 035 Філологія

Актуальність обраної теми дослідження та її зв'язок з планами й напрямками науково-дослідних робіт наукових установ і організацій, державними планами та галузевими науковими програмами. Усебічне дослідження мовотворчості українських письменників – це одне з найважливіших завдань сучасної інтегративної лінгвостилістики. Активно студіюючи філософські глибини індивідуально-авторського слова, його релевантно-стилістичні ознаки, моделюючи ймовірні рефлексії маркувально-тектових лінгвоодиниць у свідомості реципієнтів, наука все ретельніше розглядає або переглядає ті чи ті об'єкти із сфери художньої літератури.

Без сумніву, на часі й оновлений аналіз мови поезій київських неокласиків Максима Рильського, Миколи Зерова, Юрія Клена, Михайла Драй-Хмари, Павла Филиповича – творців «дискурсу високої книжної культури» (с. 2), які, на противагу радянській літературі 20–30-х рр. ХХ ст., своїм поетичним словом сміливо стверджували «вічне й неминуще, духовні й художні цінності, освячені авторитетом античності та класичних епох новоевропейської культури» (В. Шебела). Тому дисертаційну роботу Альони Олегівни Палаш, виконану в межах комплексного наукового дослідження відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики Інституту української мови НАН України «Аксіологічні параметри сучасної літературної мови», вважаємо актуальною, новаторською, теоретично й практично значущою, оскільки в ній уперше комплексно досліджено мовно-естетичні знаки культури в поетичному дискурсі неокласиків. Погоджуємося з думкою Альони Олегівни,

що численні, зафіксовані в поезії митців мовно-естетичні знаки світової та національної культури уможлиблюють «різноаспектний опис мовотворчості неокласиків у кореляції з національною словесною традицією» (с. 16).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ознайомлення з текстом дисертації дає підстави стверджувати, що А. О. Палаш повністю зреалізувала поставлену мету (с. 16) й успішно впоралася із визначеними завданнями (с.17). Результати дослідження, викладені в її праці, засвідчують його істотний внесок у розроблення важливого не лише для інтегративної лінгвостилістики, а й загалом для сучасної лінгвоукраїністики питання, пов'язаного з поняттям «мовно-естетичний знак культури» (МЕЗК), яке й надалі потребує докладної характеристики, виявлення й уточнення ознак цього поняття на основі панорамного вивчення художніх текстів багатьох письменників у дослідницькому полі когнітивної лінгвістики, інтерсеміотики, теорії інтертекстуальності, лінгвопрагматики, лінгвоперсонології тощо.

Структура дисертації відповідає усталеним композиційним вимогам: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (288 позицій), списку використаних лексикографічних джерел (24 позиції) та списку використаних джерел (10 позицій).

У *Вступі* обґрунтовано актуальність дисертаційної праці, визначено мету й завдання, об'єкт і предмет вивчення, прокоментовано матеріал дослідження, окреслено наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи, викладено методи та апробацію результатів дослідження.

У трьох розділах дисертації, спираючись на відомі здобутки науковців у галузях лексикології, лінгвостилістики, лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, теорії інтертекстуальності, А. О. Палаш дослідила спільні та індивідуально-авторські особливості функціонування низки релевантних універсальних і національно-культурних мовно-естетичних знаків у поетичному дискурсі неокласиків.

Теоретико-методологічні засади вивчення ключового поняття викладено в першому розділі роботи, який своїм усебічним аналізом актуальних лінгвістичних питань засвідчує високий рівень теоретичної підготовки дисертантки, її вміння добирати й узагальнювати потрібну інформацію в працях представників різних наукових галузей. Найперше у цій частині роботи розглянуто мовотворчість київських поетів як фрагмент української національної лінгвокультури початку ХХ ст. Проаналізувати його було доречно у зв'язку з літературними процесами того періоду, історичну пам'ять про які найнадійніше зберігає і підтримує літературознавство. Інтегрування об'єктивно зумовлених свідчень двох наук (підрозділ 1.1), що нерідко «сходяться» в єдиному дослідницькому полі, сконцентрованому художнім текстом, є цілком логічним. Підтримуємо і наполегливе прагнення дисертантки довести, що новітнє інтегративне осмислення мовно-виражальних засобів поезії неокласиків у поки що розрізнених лінгвістичних студіях «дає підстави констатувати: мовотворчість неокласиків – це самодостатній і впізнаваний, зафіксований у культурній свідомості фрагмент національної словесності» (с. 33).

Інтерпретуючи поняття «мовно-естетичний знак культури» в сучасній лінгвостилістиці (підрозділ 1.2), А. О. Палаш сконденсувала лінгвосеміотичну теорію, спираючись на погляди багатьох науковців і на цій основі послідовно трансформуючи поняття знака в напрямку «мовний знак» → «культурноносний знак мови» → «мовно-естетичний знак культури». У такий спосіб дослідниця створила потрібне науково-теоретичне «тло» для студіювання фактичного матеріалу – ключових слів, що в поетичному дискурсі «п'ятірного грона» своєрідно репрезентують мовосвіт представників літературного угруповання у зв'язку з лінгвокультурним універсумом.

Аналізові універсальних мовно-естетичних знаків культури, що фігурують у поетичних творах митців, присвячено другий розділ дисертації. А. О. Палаш розподілила їх на естетикологічні (*творчість* та *краса*), онтологічні (*час* і *простір*), екзистенційні (*життя* та *смерть*) типи. Лінгвоестетичний розвиток досліджуваних МЕЗК дисертантка вбачає в

розбудові їхньої лексико-семантичної структури, в оновленні асоціативно-образних зв'язків, у контекстуальних значеннєво-оцінних трансформаціях. Загалом у кількох підрозділах цієї частини дослідження розглянуто процеси лінгвостетизації 9 ключових слів-понять – *митець, муза, слово, пісня, краса; час, простір; життя, смерть*, що концентрують семантико-сміслові та асоціативно-аксіологічні зв'язки багатьох конкретних слово- і фразеовживань у «згуртованому» вертикальному контексті мовотворчості М. Рильського, М. Зерова, Юрія Клена, М. Драй-Хмари, П. Филиповича.

Звертаємо увагу на єдину структурну схему, розроблену й застосовану дослідницею для інтегративно-лінгвістичного опису перерахованих слів-понять, кваліфікованих у дисертаційній праці як мовно-естетичні знаки культури, що неодмінно починається з лексикографічної «довідки» про слово. У багатьох випадках докладний компонентно-лексикологічний аналіз значень ключових лінгвоодиниць і близькозначних лексем насправді переконує, що «релевантність семантики не обмежується лексичною семантикою» (А. Вежбицька), оскільки в художньому тексті смислово релевантними і стилістично маркованими складниками нерідко постають контекстуально зумовлені – оказіональні – значення загальновідомих мовних одиниць, нашаровані на їхню узвичаєну лексичну семантику. Утім, далеко не всі слова – репрезентанти домінантних понять, які наведені в роботі, мають перспективу перейти в розряд МЕЗК. Наприклад, у текстових ілюстраціях на зразок *Он працелюб-деревоклюй / Поважно сів на древню іву... / Іди, художнику, й малюй! / Устань, поете, і оспівай!* (М. Рильський); *Гуде, отой від Бога даний хист. / Хіба ж його повинен у в'язниці / спокутувати майстер і артист?* (Ю. Клен) тощо (с. 51) слововживання *художнику, поете, майстер, артист* є синонімами до слова-поняття *митець*, у структурі лексичних значень яких не простежуються компоненти культурогенного характеру.

Заслуговують на увагу скрупульозно проаналізовані в дисертації антропонімні МЕЗК, які в мовотворчості неокласиків постають важливими складниками моделювання образу митця / поета. За допомогою численних

текстових ілюстрацій А. О. Палаш довела, що численні прецедентні імена світової історії та культури – це виразна ознака письменницьких творів, а їх умовна стратифікація, яку провела Альона Олегівна, дає змогу чіткіше окреслити індивідуальність креативних орієнтирів неокласиків.

Попри те, що всі підрозділи другого розділу дисертаційної праці схожі за структурою, кожен із них має особливе змістове наповнення фактичним матеріалом і потрібною узагальнювально-теоретичною інформацією, яка сконцентрована навколо ключових слів-понять, домінантних у мовотворчості «поетів культури» (Д. Наливайко).

Розглядаючи мовно-естетичні знаки національної культури в третьому розділі дисертації, А. О. Палаш так само спирається на попередньо змодельовану структурну матрицю лінгвістичного аналізу. У полі зору дослідниці – космогонічні (*земля, вогонь*) та етноідентифікаційні (*Київ, Україна*) МЕЗК, що, за спостереженнями Альони Олегівни, відбивають особливості осмислення неокласиками долі України, омовлення цієї проблеми через призму віковичної культури, ціннісних надбань, сприйняття своєї історії в контексті історії людства (с. 155). Коментуючи ілюстративний матеріал, дисертантка висновковує, що зафіксовані в поетичному словнику неокласиків ключові лексеми *земля, вогонь, Київ, Україна* засвідчують переважно естетизацію, символізацію, інтертекстуалізацію відповідних понять в індивідуальних мовотворчих практиках.

Позитивним є те, що результати «покрокового» аналізу своїх спостережень щодо семантико-сміслових трансформацій слів-понять у поетичному дискурсі неокласиків А. О. Палаш моделює у вигляді схем, які водночас відбивають загальні та індивідуальні особливості набуття ключовими лінгвоодинаціями статусу МЕЗК.

Наукова новизна отриманих результатів. Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що в ній уперше в лінгвоукраїністиці здійснено дослідження мовно-естетичних знаків світової та національної культури, що показові для поетичних дискурсів М. Рильського, М. Зерова,

М. Драй-Хмари, П. Филиповича, Юрія Клена; на підставі застосування інтегративної методики, яка поєднала семантико-естетичний, когнітивно-текстовий та прагмалінгвістичний підходи, створено типологію зафіксованих МЕЗК, указано на тяглість їх актуалізації та реактуалізації як носіїв етномаркованих сенсів та універсальних культурних знань.

Повнота викладу наукових результатів дисертації в публікаціях. За результатами проведеного дослідження опубліковано 9 одноосібних наукових праць, зокрема: 4 статті у фахових виданнях, рекомендованих ДАК України, 2 – в іноземному науковому виданні, 3 – апробаційного характеру.

Крім того, основні результати дослідження апробовано на заходах міжнародного та всеукраїнського рівня: X Оломоуцький симпозиум українців Середньої і Східної Європи «Сучасна україністика, проблема мови, літератури та культури» (5–6.11.2020 р., Оломоуць); □ Міжнародна очно-дистанційна науково-практична конференція до 150-річчя від дня народження Лесі Українки (26.02.2021 р., Київ); Всеукраїнська науково-практична конференція до 125-річчя від дня народження М. Т. Рильського «Соціокомунікативний простір України: історія та сьогодення» (20.02.2020 р., Київ); Круглий стіл «Слово Лесі Українки понад часом» (11.02.2021 р., Київ); V Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні тенденції сучасного гуманітарного дискурсу» (14.05.2021 р., Дрогобич); науковий семінар «Українська мова в інформаційному просторі: стан, виклики, актуальні завдання» (21.02.2022 р., Київ); науковий вебінар «Художньо-публіцистичний дискурс у сучасній мовно-культурній трансформації України» (21.04.2022 р., Київ); I Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми міжкультурної комунікації» (06.04.2022 р., Луцьк); XI Оломоуцький симпозиум українців «Україністика в новому тисячолітті: проблеми мови, літератури і культури» (02.12.2022 р., Оломоуць); Міжнародна конференція з актуальних проблем лінгвістичних досліджень «Мова, думка, людина» (23–24.03.2023 р., Харків), 20 Міжнародна наукова конференція «Культурологічний вимір сучасної гуманітаристики» (08.11.2023, Ніжин).

Практичне значення одержаних результатів. Практичну цінність результатів дослідження визначає перспектива їх використання: 1) для написання праць з історії літературної мови, історичної стилістики; 2) у лексикографічній практиці – для укладання словників авторської мови; 3) у лінгводидактиці – для написання підручників і навчальних посібників із функціональної стилістики, когнітивної лінгвістики, психолінгвістики, лексикології, лінгвокультурології, лінгвоукраїнознавства; 4) під час викладання навчальних курсів і спецкурсів з історії української літературної мови, стилістики тексту, культури мови, лінгвопоетики, когнітивної лінгвістики, рецептивної стилістики.

Дискусійні положення, зауваження та пропозиції. Загалом до дисертації немає істотних концептуальних зауважень, що поставили б під сумнів дослідницьку працю дисертантки з реалізації окреслених у роботі завдань, одержання очікуваних результатів. Водночас маємо висловити деякі міркування й рекомендації, зупинитися на певних зауваженнях і питаннях, які, на нашу думку, варто прокоментувати:

1. Ознайомлення з текстом дисертації А. О. Палаш вкотре наводить на думку, що в українській мові лексема *знак* належить до еврисемантів, які навіть у термінологічній системі не втрачають властивостей широкочисності. Тому в контексті наукового аналізу потрібно конкретизувати семантику цього терміна, оскільки в лінгвістиці, як відомо, поняття «мовний знак» є ключовим насамперед для лінгвостилістики, у межах якої досі немає єдиного погляду на це поняття. Наприклад, у колі проблем науки поки що дискусійним залишається питання, пов'язане із встановленням «довжини мовного знака» (О. О. Селіванова), яке по-своєму актуальне і для лінгвостилістики та інших галузей, що вивчають мовно-культурні знаки як смислово навантажені текстові одиниці. Попри те, що Альона Олегівна прокоментувала погляди дослідників на поняття «мовно-естетичний знак культури», чіткої дефініції його в роботі немає, як і немає чіткої диференціації МЕЗК – слів-понять та інших знакових лінгвоодиниць.

2. На нашу думку, А. О. Палаш на початку підрозділів другого та третього розділів надто захопилася лексикографічно-семасіологічним аналізом ключових слів та їхніх синонімів, оскільки не всі з них у поетичному дискурсі неокласиків трансформуються відповідно в універсальні або національні мовно-естетичні знаки культури.

3. Мусимо звернути увагу й на різні помилки та технічні недогляди, яких, на жаль, не позбавлена робота. Зокрема, у тексті дисертації помічено повтори цитат (див., наприклад, с. 21 і 24); невмотивовані варіантні слова на зразок *напрямок – напрям, стилетвірний – стильотвірний* або неправильно вжиті займенникові форми *їх – їхній*; відсутність розділових знаків у низці синтаксичних конструкцій чи, навпаки, непотрібні крапки в кінці назв більшості розділів і підрозділів тощо.

Викладені думки та пропозиції не применшують об'єктивних здобутків рецензованої роботи. Вважаємо, що дисертація «Типологія мовно-естетичних знаків культури в поетичному дискурсі неокласиків» є самостійною, завершеною й актуальною; вона виконана на належному теоретичному та науково-практичному рівнях; за змістом і формою відповідає всім вимогам до наукової кваліфікації ступеня доктора філософії, що встановлені Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 р. № 44. Дисертантка А. О. Палаш заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії у галузі 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 «Філологія».

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, доцент
професор кафедри української мови

Дніпровського національного

університету імені Олеся Гончара

(спеціальність: 10.02.01 – українська мова)

— Наталія Голікова